

Desalniettemin doet de auteur een poging iets origineels toe te voegen aan de bestaande kennis. Om zijn boek actualiteit te geven koppelt hij zijn onderwerp aan de meest recente ontwikkelingen op het tegenwoordig Papua geheten Nieuw-Guinea en stipt hij wat vroege nationalistische tendensen onder de autochtone bevolking aan. Maar de gegeven informatie is zo summier en onuitgewerkt, dat het weinig voorstelt. En dat is uitermate jammer. Immers, juist hier, waar hij zijn boek meerwaarde had kunnen geven, laat hij het afweten. De vraag is dan wat het boek wél toevoegt aan hetgeen reeds geschreven is. Vanuit Nederlands perspectief eigenlijk niets. Eigen bronnenonderzoek is nauwelijks verricht. In de noten verwijst Penders naar wat documenten afkomstig uit het archief van buitenlandse zaken en ook heeft hij wat gesnuffeld in Australische overheidsdossiers, maar het mag allemaal geen naam hebben. Wie trouwens de genoemde dossiers op het ministerie in Den Haag zelf zou willen nazoeken, zal niet ver komen. Penders heeft in zijn annotatie nagelaten de op de ministeries gehanteerde rubriekscodes en inventarisnummers te vermelden. Zo valt niet terug te vinden waar zich het desbetreffende document bevindt. Primair is het boek dan ook gebaseerd op literatuuronderzoek, zowel Nederlands als Engelstalig. Op zichzelf is dit geen bezwaar, ware het niet dat raadpleging van de literatuurlijst duidelijk maakt dat de auteur ook hier niet uitputtend te werk is gegaan. Een belangrijk boek als de dissertatie van de Amerikaan T. C. Markin over de Amerikaanse bemoeienis met Nieuw-Guinea uit 1996 wordt er bijvoorbeeld niet in vermeld. Deze omissie valt de auteur toch wel euvel te duiden. Als hij al de pretentie heeft een overzichtswerk te schrijven, dan moet het wel compleet zijn. Dit is niet altijd het geval, waardoor het boek iets onbevredigends heeft. In feite is het oude kost die nog eens wordt opgewarmd, maar die somtijds wel als een nieuwe vinding wordt gepresenteerd. Vaak wordt dan verwezen naar een document. Ik kreeg daarbij de indruk dat Penders zo probeert te maskeren dat zijn onderzoek in wezen nieuwswaarde ontbeert. Kortom, voor Nederlandse geïnteresseerden in de materie is het boek dan ook niet bepaald een 'eye-opener'. Dit laat echter onverlet dat met de niet-Nederlandstalige doelgroep voor ogen het boek wel degelijk zijn waarde heeft en Penders een verdienstelijk overzicht geeft van wat zich tussen Nederland en Indonesië inzake Nieuw-Guinea heeft afgespeeld. Toch bekruipt mij het gevoel dat het allemaal wat doorwrochter en gedegeener had gekund, maar dat is wellicht het probleem van de vakgenoot die al te veel weet van de materie.

Hans Meijer

M. L. J. Dierikx, e. a., ed., *Nederlandse ontwikkelingssamenwerking. Bronnenuitgave, 1, 1945-1963* (Rijks geschiedkundige publicatiën. Kleine serie XCVII; Den Haag: Instituut voor Nederlandse geschiedenis, 2002, lxxx + 994 blz., €52,-, ISBN 90 5216 118 6).

Wat je ook van Jan Pronk en zijn beleid kunt zeggen, de confrontatie heeft deze principiële christensocialist nooit geschuwd. Dat geldt ook voor de confrontatie met zijn eigen beleid als langdurig minister voor ontwikkelingssamenwerking. Zo richtte hij tijdens zijn eerste ministerschap in het kabinet-Den Uyl de inspectie ontwikkelingssamenwerking te velde op, om de sterk toegenomen ontwikkelingshulp op effectiviteit te toetsen. Sommige rapporten van de inspectie, die tijdens Pronks tweede en derde ministerschap in de jaren negentig verschenen, waren behoorlijk kritisch over Pronks eerdere beleid — vooral ten aanzien van zijn progressieve 'developers darlings' Tanzania en India. In 1998, vlak voor het einde van zijn derde ministerschap, gaf Pronk opdracht voor twee onafhankelijke studies, waarvoor historisch Nederland hem dankbaar mag zijn: de bundel over vijftig jaar ontwikkelingssamenwerking 1949-

1999, onder redactie van J. A. Nekkers en P. A. M. Malcontent, en de vierdelige bronnen-uitgave over de ontwikkelingssamenwerking van 1949 tot 1981, bezorgd door het Instituut voor Nederlandse geschiedenis, waarvan het eerste deel hier besproken wordt.

De bundel over vijftig jaar ontwikkelingssamenwerking bevatte de nodige kritiek op Pronks ontwikkelingsbeleid — soms te scherp, in de bijdragen van enkele rancuneuze oud-ambtenaren. De laatste delen van de bronnenuitgave zullen voor Pronk wellicht ook pijnlijke confrontaties met zijn aanvankelijke beleid opleveren. Maar nogmaals, voor de Nederlandse geschiedschrijving valt de intellectuele moed van Pronk alleen maar te prijzen.

In het uitvoerige personenregister van het voortreffelijk bezorgde eerste deel van de bronnen-uitgave komt de naam van Jan Pronk natuurlijk nog niet voor. Hij was begin jaren zestig nog een CHU-jongere. Ook zijn socialistische leermeester, Jan Tinbergen, wordt in het register slechts 19 maal genoemd. De meest genoemde beleidsmakers tijdens de eerste fase van de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking waren uiteraard Luns (158), die als KVP-minister van buitenlandse zaken van 1952 tot 1963 de directe verantwoordelijkheid voor het hulpbeleid droeg, ARP-minister van economische zaken en van financiën Zijlstra (124), PvdA-minister-president Drees (65), KVP-kamerlid en minister van maatschappelijk werk Marga Klompé (54), PvdA-minister van landbouw Mansholt (52) en de hoge socialistische ambtenaren E. de Vries (53) en J.Meijer (51).

Wat betreft de motivatie van de vroege ontwikkelingshulp zette premier Drees de toon. 'De technische bijstand acht spreker [Drees] voor de wereld belangrijk, doch vooral ook voor Nederland', zoals in de notulen van de ministerraad van 13 juli 1953 valt te lezen (272). Het 'welbegrepen eigenbelang' van Nederland kwam bij vrijwel elke kwestie aan de orde: bij de uitzending van voormalige koloniale deskundigen in het kader van de VN, bij de hulp aan de resterende overzeese gebiedsdelen, bij de exportbevordering waarvoor de assertieve directie buitenlandse economische betrekkingen (BEB) van het ministerie van economische zaken zich inzette, bij de toetreding tot de EEG etcetera. Vergeleken met dit overwegend economisch opgevatte eigenbelang speelden de Koude Oorlog, met 30 vermeldingen in het uitvoerige zakenregister, en de 'morele en ethische aspecten', met slechts 14 vermeldingen, een ondergeschikte rol.

Toch moet het humanitaire motief niet onderschat worden. Ondanks de langdurige lobby van het BEB voor bilaterale hulp bleef Nederland tot 1962 vasthouden aan multilaterale hulp in het kader van de VN. Een socialist als minister Mansholt schuwde het dominante vertoog van welbegrepen eigenbelang niet als het om het aandeel van zijn eigen departement ging. Maar in de ministerraad steunde hij nadrukkelijk de humanitaire oproep tot verhoging van de hulp door koningin Juliana in 1955 en hield hij menig warm pleidooi voor uitvoering van de motie-Ruygers, waarin de Tweede Kamer zich eveneens voor verhoging uitsprak. Met de pressie van de NOVIB en de zending en missie nam het humanitaire motief begin jaren zestig in betekenis toe. Zelfs de werkgeversorganisaties noemden in hun nota van 1960 verhoging van de Nederlandse hulp een 'morele plicht'. Beide pressiegroepen zouden tot op zekere hoogte hun zin krijgen: de werkgevers door een bescheiden begin van de bilaterale hulp vanaf 1962, de humanitaire organisaties met de introductie van het medefinancieringsprogramma enkele jaren later. Overigens is het opvallend dat zelfs de werkgevers en het BEB bilaterale hulp nog als een laatste redmiddel zagen, opgedrongen door de naaste westerse concurrenten. Gedurende de hele periode bestond er een zekere consensus dat Nederland als kleine handelsnatie het meest gebaat was bij vrijhandel en een gereguleerde, maar open wereldeconomie.

De samenstellers van deze bronnenuitgave hebben het net terecht wijd uitgeworpen. In de inleiding formuleerden ze 16 thema's, waaronder ook de koninkrijksrelaties. Er ging tussen

1949 en 1963 dan ook veel meer hulp naar Nieuw-Guinea (89 vermeldingen), Suriname (127) en de Antillen (58) dan naar de multilaterale hulpprogramma's van de VN en de EEG. Het meest genoemde ontwikkelingsland/gebied is echter Indonesië, met 164 vermeldingen. Dat is een beetje overdreven. Bovendien is de selectie van de bescheiden over Indonesië enigszins onevenwichtig. Over de aanzienlijke lening van 280 miljoen gulden, die Nederland, dat zelf nog Marshallhulp ontving, in 1950 aan Indonesië verstrekke is geen enkel stuk opgenomen, terwijl er een hele reeks stukken is afgedrukt over de vrij onbelangrijke vraag of de uit Indonesië verdreven ondernemingen en planters een bescheiden overheidssteun zouden ontvangen bij hervestiging in andere tropische gewesten. Deze kwestie valt moeilijk in te delen bij één van de 16 bovengenoemde kernthema's van de bronnenuitgave.

Maar dit is slechts detailkritiek. De hoge standaarden van de eerdere RGP-reeksen over de Nederlandse buitenlandse politiek en de Nederlands-Indonesische betrekkingen tijdens de dekolonisatie, die de samenstellers zich in de inleiding ten voorbeeld stellen, worden in dit eerste deel over de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking volledig waargemaakt. Dit deel doet reikhalzend uitzien naar de volgende drie delen, wanneer ook Jan Pronk in beeld komt.

Maarten Kuitenbrouwer

F. Zijdam, *Tussen wens en werkelijkheid. Het debat over vrede en veiligheid binnen de PvdA in de periode 1958-1977* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2001 ; Amsterdam: Aksant, 2002, 455 blz., €31,30, ISBN 90 5260 049 X).

Zijdam begint zijn studie over het veiligheidsdebat binnen de PvdA waar het boek van F. Rovers, *Voor recht en vrijheid. De PvdA en de Koude Oorlog 1946-1958* (Amsterdam, 1994), stopt. Slechts gedurende ongeveer een kwart van de daarop volgende twintig jaar, die Zijdam beschrijft, deelde de PvdA in de regeermacht. Omdat buitenlandse politiek nog steeds, meer dan veel andere beleidsterreinen, tot stand wordt gebracht door de uitvoerende macht, kan een beschrijving van het debat over vrede en veiligheid binnen die partij niet veel meer zijn dan een geschiedenis van ideeën. Een tweede consequentie van de relatief korte periode van regeringsverantwoordelijkheid betekent, ironisch genoeg, dat het denken in deze periode tamelijk realistisch van aard was of, zoals Zijdam het beschrijft, meer gedreven werd door 'Verantwoordingsethiek' dan door 'Gesinnungsethiek'. De kans op hernieuwde regeringsdeelname kon namelijk slechts worden vergroot, wanneer de PvdA zich ook op buitenlandspolitiek terrein bewust zou zijn van de smalle marges van de politiek. Juist toen Nederland het meest linkse kabinet aller tijden kende (Den Uyl, 1973-1977), sloeg de balans tussen wens en werkelijkheid binnen de partij ten aanzien van de buitenlandse politiek, en in het bijzonder de NAVO, te ver door naar de 'Gesinnungsethiek'. Van een minderheidsstandpunt eind jaren vijftig ontwikkelde de 'Gesinnungspolitik' zich tot de dominante stroming twintig jaar later. Culminatiepunt van Zijdams publicatie is de motie op het PvdA-congres in 1975 die dusdanige voorwaarden aan het NAVO-lidmaatschap verbond dat zij, als zij serieus waren genomen, drie jaar later tot het uitreden van Nederland uit het Atlantisch bondgenootschap hadden moeten leiden.

Er waren echter ook andere redenen aan te wijzen voor die verschuiving, zoals het vermindere van de dreiging van de Koude Oorlog, de afnemende regie van de partijleiding over interne discussies en het aantreden van eerst de kaders van Nieuw Links en later de nieuwe vrijgestelden binnen de partij. Deze nieuwe kaders hadden beide de getuigenis- en symboolpolitiek hoog in het vaandel staan en gebruikten discussies over buitenlandse politiek, bijvoorbeeld